

## **Sarx: una anatomia fenomenològica del cos viscut**

XAVIER ESCRIBANO

Universitat Internacional de Catalunya

**Resum:** Aquest treball desenvolupa la idea d'una anatomia fenomenològica del cos viscut, tal com és proposada per Drew Leder, seguint la inspiració i ampliant la fenomenologia de la corporalitat de Maurice Merleau-Ponty. Destacarem, entre les aportacions de Leder, el reconeixement de la natura multidimensional del cos viscut, subratllant la diferència i l'entrellaçament entre el cos estesiològic o superficial i el cos visceral o profund. Finalment, es posarà èmfasi en el caràcter dinàmic d'una anatomia fenomenològica, capaç de recollir i conceptualitzar l'experiència de la corporalitat tenint en compte les profundes modificacions que el nostre cos pot experimentar al llarg de la vida, o bé per la incorporació o extensió tecnològica.

**Paraules clau:** Anatomia fenomenològica, cos viscut, cos estesiològic, cos visceral, Leder, Merleau-Ponty.

*Sarx: a phenomenological anatomy of the lived body*

**Abstract:** This work develops the idea of a phenomenological anatomy of the lived body, as proposed by Drew Leder, following the inspiration and extending the phenomenology of corporeality by Maurice Merleau-Ponty. We will highlight, among Leder's contributions, the recognition of the multidimensional nature of the lived body, underlining the difference and the intertwining between the aesthesiological or superficial body and the visceral or deep body. Finally, emphasis will be placed on the dynamic nature of a phenomenological anatomy, able to collect and conceptualize the experience of corporeality taking into account the profound modifications that our body can undergo throughout life, either by the incorporation or technological extension.

**Key words:** Phenomenological anatomy, lived body, aesthesiological body, visceral body, Leder, Merleau-Ponty.

El terme *sarx* (σάρξ) és una paraula de la llengua grega que s'acostuma a traduir per 'carn'<sup>1</sup> (*chair, flesh*) i que s'empra, amb alguns matisos propis, com a sinònim de *soma*, traduït habitualment per *cos* (*corps, body*). En abundants textos de la literatura grega clàssica, el terme *sarx* es refereix al cos vivent i a la seva concreta materialitat de carn, ossos, tendons, sang, etc. Així passa, per exemple, en el *Timeu* platònic. En altres ocasions, *sarx* s'empra en contrast amb els conceptes d'*ànima* (*psyché*) o d'*esperit* (*pneuma*). És un terme que concentra abundants ressonàncies, tant literàries, filosòfiques, com també teològiques<sup>2</sup> i que, per aquest motiu, dona nom i inspira la tasca d'un grup de recerca interdisciplinari, nascut el 2012 a la UIC,<sup>3</sup> amb el propòsit d'abordar les múltiples dimensions de la corporalitat humana des d'una perspectiva filosòfica i antropològica integradora dels sabers humanístics, científics i artístics. Un dels eixos vertebradors de la recerca duta a terme en el si del grup el constitueix la idea d'una «anatomia fenomenològica del cos viscut», que passem a exposar detingudament a continuació.

## 1/ Una anatomia fenomenològica del cos viscut

El concepte d'*anatomia* ens condueix d'una manera immediata a representar-nos imaginativament un «cos-cadàver» disseccionat o examinat metòdicament, com a la famosa *Lliçó d'anatomia del Dr. Tulp*, de Rembrandt (1632), o bé a l'obra fundacional de l'anatomia moderna, *De humani corporis fabrica* (1543), d'Andreas Vesalius.<sup>4</sup> L'anatomia del «cos-cadàver» treballa separant unes parts de les altres i realitzant el catàleg exhaustiu del cos humà fins als seus components més recòndits. Podríem dir que l'anatomia basada en la dissecció de cossos és una anatomia *partes extra partes*.

En contrast amb això, pot semblar paradoxal parlar d'una «anatomia fenomenològica del cos viscut», atès que en el cos vivent i operant –en la vivència que en tenim, quan l'experimentem en la perspectiva fenomenològica de la primera persona– l'acció protagonitzada per qualsevol part o regió corporal implica la col·laboració unitària i sinèrgica de la resta del cos, sense que puguem considerar-les a part les unes respecte de les altres. Així, tal com diu

1. Prenent com a punt de referència la definició del terme grec oferta per Bailly, *sarx* significa: 1. La carn (*chair*) de l'ésser humà i dels animals; 2. El cos en oposició a l'ànima; 3. La carn considerada com a aliment. Cf. Vegeu «σάρξ», a A. Bailly, *Dictionnaire Grec - Français*, Paris: Hachette, 1950.
2. Com, per exemple, el conegut passatge joànic: *et Verbum caro* [σάρξ] *factum est* (Jn. 1, 14). Cf. les veus «carne» i «cuerpo» a X. Léon-Dufour, *Vocabulario de teología bíblica*, Barcelona: Herder, 1972, p. 146-150 i p. 203-207.
3. Actualment, SARX és un Grup de Recerca Consolidat, reconegut per l'AGAUR (2021 SGR 567). Vegeu: [www.sarx.website](http://www.sarx.website)
4. Vegeu: J. B. De C. M. Saunders i Charles D. O'Malley, *The Illustrations from the works of Andreas Vesalius of Brussels*, New York: Dover Publications, 1973.

Maurice Merleau-Ponty, que és un dels filòsofs que guia la present anàlisi, en qualsevol acció o bé operació corporal «tenim el cos a la nostra disposició com una potència indivisa».<sup>5</sup> Tanmateix, tot i que mai no s'ha de perdre aquesta unitat del cos viscut que experimentem en cadascuna de les interaccions corporals amb nosaltres mateixos, amb el món i amb els altres, es pot dir que el cos es diversifica en parts, o en regions, no només sobre la taula de dissecció, sinó en els diversos modes de relació sensomotriu i estesiològica amb el món i en les diverses formes com s'experimenta a si mateix. Així, si bé és veritat que el nostre cos vivent i actuant funciona a cada moment com una totalitat indivisa,<sup>6</sup> també és cert que les accions corporals es concreten accentuant un aspecte o altre de la nostra geografia corporal. Així, en un acte de comunicació oral, per exemple, la veu, el rostre expressiu, les mans que gesticulen, assumeixen bona part del protagonisme, mentre que si ens trobem en el tràngol d'una exigent cursa de muntanya, llavors són les cames, la respiració i el batec del cor els que ocupen el primer pla de la nostra vivència. L'anatomia del cos viscut para atenció, doncs, a aquesta accentuació de les diverses àrees o regions de la geografia corporal per poder descriure la seva forma característica de donar-se i aprofundir en els seus múltiples nivells de significat.

L'autor que ens proporciona la rúbrica «*phenomenological anatomy of the lived body*»<sup>7</sup> i que ha ofert indicacions més vàlides al respecte és Drew Leder, a *The Absent Body* (1990). La tesi fonamental de Leder és que el cos propi, el cos experimentat en primera persona, tendeix paradoxalment a la «desaparició» (*dis-appearance*). Diem «paradoxalment» perquè aquesta desaparició és l'altra cara de la seva presència constant, però atemàtica,<sup>8</sup> que el constitueix en un «camp de presència primordial»,<sup>9</sup> que no es pot erradicar del món experiencial, davant el qual apareixen i desapareixen els objectes, com diu Merleau-Ponty, a *Phénoménologie de la perception* (1945).

Leder explica aquesta tendència a la desaparició per l'estructura extático-recessiva de l'experiència corporal: els òrgans sensorials ens projecten –extàticament– cap al món, mentre que ells s'oculten –recessivament– de tota consideració temàtica. El «cos-mediador» no s'interposa, no obstaculitza la referència al món, sinó que la vehicula sense fer-se ell mateix present, man-

5. Maurice Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, Paris: Gallimard, 1945, p. 96.

6. Aquesta unitat del cos es veu amenaçada per la «desintegració» que implica la malaltia. Per una perspectiva fenomenològica sobre la malaltia com a pèrdua de la unitat o integritat del cos viscut, vegeu: Susan Kay Toombs, «Illness and the paradigm of lived body», *Theoretical Medicine*, 9, 2, 1988, p. 201-226. DOI: 10.1007/BF00489413.

7. Drew Leder, *The Absent Body*, Chicago/London: The University of Chicago Press, 1990, p. 29-30, p. 56-57, p. 104.

8. I que sempre se situa, per dir-ho així, no *devant moi* (a davant de mi), sinó *avec moi* (amb mi), com diu l'autor. Vg.: Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, op. cit., p. 108.

9. *Ibidem*.

tenint-se, per dir-ho així, en el rerefons. Aquesta estructura extaticorecessiva del «cos-mediador» pateix una inversió quan el subjecte experimenta dolor, malestar, greu limitació o qualsevol sensació aversiva, associada a alguna malaltia o no: apareix llavors el «cos-obstacle», caracteritzat, ja no per la desaparició (*dis-apparition*), sinó per la seva aparició disfuncional (*dys-apparition*),<sup>10</sup> que pot ser insistent o fins i tot exasperant. Quan el cos disfuncional entra en escena, pot absorbir o acaparar tota l'atenció conscient<sup>11</sup> i reduir o fins i tot suprimir l'experiència del món: «Per al malalt –ens recorda Merleau-Ponty– els esdeveniments del seu cos són els esdeveniments de la jornada».<sup>12</sup>

Tenint en compte aquest joc de *des-aparicions* i *dys-aparicions* que caracteritza l'experiència del cos en primera persona, la funció assignada al desenvolupament d'una «anatomia fenomenològica del cos viscut» consisteix precisament –segons Leder– a caracteritzar les diferents regions del cos d'acord amb la seva forma usual de presència i d'absència i els modes de relació amb el món que permeten o potencien.<sup>13</sup> En el recorregut virtualment inesgotable per les formes d'experimentar les diferents parts del cos en les seves dimensions sensomotrius, expressives i, fins i tot, viscerals, trobarem significatives diferències. Les diverses regions corporals impliquen o conviden diferents estils d'existència, ja que, evidentment, vivim els nostres ulls o les nostres orelles de forma diametralment oposada de com vivim i experimentem el pàncrees o el fetge. En concret, Leder dona forma sistemàtica a aquesta intuïció i estableix tres formes de desaparició del cos en l'experiència, que mencionarem per completar aquesta primera part de l'exposició: a) en primer lloc, la «desaparició focal» (*focal disappearance*), característica, per exemple, dels òrgans dels sentits, en la mesura que es troben en l'origen d'un camp sensorial des del qual s'apunta, per dir-ho així, cap als objectes, segons l'estructura *des de - cap a* (*from - to*); b) en segon lloc, la «desaparició de rerefons» (*background disappearance*), quan la regió corporal considerada no apareix en l'experiència, però tampoc es troba en l'origen de l'acte perceptiu o motriu que protagonitza el cos en una acció concreta, com passa, per exemple, amb la meua esquena o els meus peus, mentre escric aquest article; i, finalment, c) la «desaparició profunda» (*deph/visceral disappearance*), pròpia de les vísceres (pàncrees, fetge, vesícula, etc.), que en la seva profunditat i

10. L'encertat joc de paraules *dis-apparition/dys-apparition* (homofòniques, però de significat antagònic) introduït en aquest punt per Leder no és literalment traduïble en llengua catalana.

11. Una reflexió conceptualment aclaridora de la relació entre atenció i dolor des de la perspectiva fenomenològica la trobem, entre altres treballs del mateix autor, a Agustín Serrano de Haro, «Pain Experience and Structures of Attention: A Phenomenological Approach», a S. Van Rysewyk (Ed.), *Meanings of Pain*, Cham: Springer, 2016, p. 165-180.

12. Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, op. cit., p. 101.

13. Leder, *The Absent Body*, op. cit., p. 29-30.

ocultació romanen habitualment i –en el millor dels casos– alienes al circuit de l'experiència.

Sens dubte, es podrien assenyalar variacions individuals i culturals en aquest esquema, atès que, individus particulars, estils artístics o cultures diferents poden fer ús del seu físic d'una manera diversa, accentuant certes regions de les quals altres prescindeixen més. Cultures o societats diferents, també èpoques històriques allunyades en el temps, poden diferir entre si en la manera d'apropriar-se el cos, en el protagonisme atorgat, per exemple, a un sentit o a un altre (la vista, l'oïda, el tacte, etc.) com a forma primera i més immediata de relacionar-se o referir-se al món sensible. En el camp de les arts escèniques i del moviment, per exemple, fer més eloqüent artísticament una part del cos amb una menor protagonisme expressiu a la vida quotidiana pot esdevenir un recurs artístic, com en el cas exemplar de la coreografia *Torse* (1978) de Merce Cunningham.

## 2/ «Cos superficial» i «cos visceral»

Leder destaca la «naturalesa multidimensional» del cos viscut i, a propòsit d'aquesta multidimensionalitat, realitza una doble distinció: per una banda, assenyala l'existència d'un «cos superficial», és a dir, el cos estesiològic i expressiu, en constant relació amb el món a través dels sentits i el moviment, caracteritzat per la seva desaparició extàtica i focal; per altra banda, ens presenta una altra dimensió del cos: el «cos visceral o profund», difícilment experienciable, fenomenològicament elusiu, encarregat del sosteniment de la vida i caracteritzat per una forma de desaparició recessiva.<sup>14</sup> Per sota del cos superficial, perceptiu i percebut, actiu i passiu, subjau una dimensió visceral anònima. La plasticitat i l'adaptabilitat de la superfície permet una limitació d'allò visceral a funcions molt concretes relacionades amb l'operació fonamental de viure (circulació, digestió, respiració) i de proporcionar les bases energètiques de l'activitat «en la superfície».

Aquesta doble dimensionalitat, assenyalada per Leder, constitueix un suplement o un complement a la fenomenologia del cos de Merleau-Ponty. En efecte, Leder, analitzant críticament *Phénoménologie de la perception* (1945) i, de manera especial, l'obra pòstuma *Le Visible et l'Invisible* (1964), considera que la identificació del cos amb la seva superfície sensible/sentida (*touchant/touché, voyant/vu*), és a dir, amb el cos perceptiu o estesiològic, implica una limitació en el projecte merleau-pontian. A més dels múltiples entrellaçaments, quiasmes i sinergies entre els diferents sentits, i entre la sensibilitat i la motricitat, que constitueixen una idea recurrent

14. Precisament, l'ocultació dels centres vitals és una manera de protegir la seva funció imprescindible.

en la fenomenologia de la corporalitat de Merleau-Ponty, també s'ha de constatar —diu Leder— una sinergia «vertical»:<sup>15</sup> els poders i les capacitats de la superfície (sensibilitat, motricitat) descansen en processos vegetatius més profunds (digestió, respiració, circulació). El meu cos és un quiasme o entrellaçament recíproc de nivells conscients i inconscients, un ésser format per una doble dimensió superficial i profunda, una realitat «visceroestesiològica». El cos no situa el subjecte merament «davant el món», sinó que el fa ser «del món», constituït i traspassat pels seus elements fins a la seva interioritat més profunda. En aquest sentit, no soc únicament un subjecte contemplatiu i objectivat, sinó un ésser que «respira, s'alimenta i beu el món, de forma que la corporalitat interna i externa s'entrellacen».<sup>16</sup> El món visible que es presenta davant dels meus ulls es basa en aquesta visceralitat invisible. Per tal d'expressar-ho gràficament, Leder diu que el cos, no és només «flesh» (*chair*), aquesta expressió tan característica de la darrera filosofia de Merleau-Ponty, sinó «flesh and blood» —«carn i ossos», diríem nosaltres—, és a dir, sensibilitat/motricitat superficial, per una banda, i visceralitat profunda, per l'altra, en mútua dependència i entrellaçament.

La frontera delimitada per l'anatomia fenomenològica del cos viscut entre un cos estesiològic i un cos visceral no ha d'entendre's com un límit entre dues dimensions inequívocament diferenciades. La funció fisiològica fonamental de la respiració presenta, en aquest sentit, una notable ambigüïtat, perquè participa d'alguna manera d'ambdues dimensions. La respiració és una funció més accessible que altres processos viscerals, perquè implica un intercanvi continu entre el fons visceral i la superfície perceptiva i, a més, és possible modificar el seu ritme i profunditat. Així és, la funció fisiològica de la respiració ocupa un lloc destacat entre les operacions protagonitzades pel cos visceral: es tracta d'una funció imprescindible i indefugible pel sosteniment de la vida, que tendeix cap a l'automatisme i en bona mesura es realitza al marge de la nostra consciència i de la nostra voluntat. La respiració, com la digestió o la circulació de la sang, funciona autònomament durant les hores de son i passa completament inadvertida durant bona part del dia. Tanmateix, presenta també alguns trets molt específics que acosten la seva dimensió visceral a la superfície del contacte amb el món. Per exemple, tot i tendir cap a l'automatisme i la inconsciència,

15. Drew Leder, «Flesh and Blood: A proposed supplement to Merleau-Ponty», *Human Studies*, vol. 13, n. 3, 1990, p. 209-219, p. 213. Altres treballs de Leder en què aborda temàticament aquesta qüestió: Drew Leder, «Inside insights: A phenomenology of interoception», a Manos Tsakiris i Helena de Preester, *The Interoceptive Mind: from Homeostasis to Awareness*, Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 307-322; també: Drew Leder, «Visceral perception», a Constance Classen (Ed.), *The Book of Touch*, London/ New York: Routledge, 2020, p. 335-341.

16. Leder, «Flesh and Blood», *op. cit.*, p. 215.

el subjecte pot en determinats moments controlar de manera conscient el ritme i la profunditat de la respiració, o fins i tot, pot interrompre el procés respiratori fins a certs límits, i sotmetre's voluntàriament a una situació d'apnea per motius artístics<sup>17</sup> o esportius, per exemple. També és destacable el vincle del ritme respiratori amb els moviments i agitacions emocionals, de forma que es tracta d'una funció fisiològica dotada d'una gran plasticitat psíquica. La nostra és «una respiració psíquicament configurada»<sup>18</sup> i la modulació de la respiració expressa de manera immediata com estem instal·lats afectivament en el món. A més, implica un continu contacte amb l'exterior i té un paper essencial en l'exercici del sentit de l'olfacte. Per aquest motiu, Leder atribueix a la respiració un espai de frontissa (*hinge*) entre el cos superficial i el cos visceral, entre allò voluntari i allò involuntari, conscient i inconscient, interior i exterior.<sup>19</sup>

### 3/ «Vectors fenomenològics pràctics» i «interpretatius»

En el desenvolupament de la seva anatomia fenomenològica, Leder introdueix una distinció molt interessant i fecunda entre el que l'autor anomena «invariants existencials o biològiques» i els «vectors fenomenològics», ja siguin «pràctics» o «interpretatius».<sup>20</sup> En referència a les primeres, Leder considera «invariants existencials o biològiques» les estructures fixes i invariables que formen necessàriament l'experiència humana, perquè remeten a l'estructura comuna del cos humà: així, per exemple, la natura *extaticorecessiva* del cos viscut, el fet que els sentits operen necessàriament segons la lògica del *des de - cap a*, o bé el fet que darrere del jo perceptiu i expressiu trobem sempre un domini anònim i visceral. Aquestes invariants no depenen de l'ús personal o cultural del cos, sinó que el condicionen prèviament, constitueixen prearticulacions sobre les quals tota cultura ha de construir-se.

17. És el cas de Julie Gautier, ballarina, coreògrafa i apneïsta professional: vg. les seves *performances* «Ama» (2018) o «Narcisse» (2022). Per a un aprofundiment en l'obra de Gautier serà d'utilitat consultar el treball d'Eulàlia Polls i Camps, «Coreografiar bajo el agua: Julie Gautier y la danza apneica», a Xavier Escribano (Ed.), *Vivir del aire, pensar la respiración. Ensayos filosóficos e interdisciplinarios de Antropología de la corporalidad II*, Madrid: Ed. Síntesis, p. 401-417.

18. G. Didi-Huberman, *Gestes d'air et de pierre. Corps, parole, souffle, image*, Paris: Les Éditions de Minuit, 2005, p. 29.

19. Drew Leder, «Breatht as the Hinge of Dis-ease and Healing», a Lena Skof i Petri Berndtson, *Atmospheres of Breathing*, New York: SUNY Press, 2018. Per a un desenvolupament sumari d'altres aspectes de la fenomenologia de la respiració, podeu veure el nostre treball: Xavier Escribano, «L'experiència de la respiració: aproximacions des d'una fenomenologia del cos viscut», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, xxx-xxxi, 2019-2020, p. 201-209.

20. Aquesta exposició pot trobar-se a Leder, *The Absent Body*, op. cit., p. 150 i ss.



A diferència de les «invariants existencials o biològiques», un «vector fenomenològic» és una estructura de l'experiència que fa possible i potencia el subjecte en certes direccions pràctiques o interpretatives, però no les imposa com a invariants. Entre els vectors fenomenològics trobem, en primera instància, els «vectors pràctics», que en certa mesura són promoguts per la nostra estructura corporal. En efecte, la nostra anatomia i fisiologia delimiten i suggereixen certs usos de determinades regions corporals, tot i que no els determinen absolutament. Per exemple, la mà, gràcies a la seva plasticitat i llibertat d'acció,<sup>21</sup> sembla dissenyada per al treball i l'exploració tàctil del món, però també hi ha la possibilitat d'assignar a altres parts del cos —per exemple, els peus— funcions que habitualment destinem a les mans. Així també, un altre exemple significatiu seria el vector pràctic associat a la boca: no hi ha dubte que tota l'estructura anatòmica i morfològica extremament diferenciada i sofisticada de la boca humana sembla especialment apta per a la producció del llenguatge, però tanmateix, això no implica que necessàriament la comunicació s'hagi de produir implicant l'oralitat. Tal com diu Leder, des d'aquest punt de vista, la praxi corporal no s'articula per essències, sinó per vectors: els nostres òrgans estableixen regions de possibilitats, tendències i usos implícits, però no els determina ni impossibilita que altres parts del cos puguin assumir tasques o funcions per les quals no semblaven originalment destinades.

Amb els «vectors interpretatius» ens trobem en una situació anàloga: l'estructura del cos i les maneres d'emprar-lo o experimentar-lo suggereixen certes línies d'interpretació de les seves funcions. Per exemple, el dolor físic, que és sensorialment aversiu, ens condueix de manera quasi directa a les idees de pecat, càstig o mal. La naturalesa desagradable del dolor estableix un vector o una inclinació cap a una hermenèutica de la negativitat, però aquesta interpretació, tot i que freqüent i amb aparença de ser gairebé obligada, no és essencialment necessària. La consideració biològica del dolor, per exemple, parla d'aquesta experiència subjectivament aversiva i desagradable com un sistema d'alerta molt útil per a la vida.<sup>22</sup>

Un vector fenomenològic, com veiem, ja sigui pràctic o interpretatiu, implica una gamma de possibilitats i tendències, suggerides per l'estructura del cos, que actua com a base o fonament, però que només prenen forma en un context cultural concret. Així doncs, entre el cos i la cultura s'estableix una característica circularitat: per una banda, la cultura es troba sempre con-

21. Vegeu el nostre treball: Xavier Escribano i Albert Pérez-Bellmunt, «The Therapeutic Hand», a M. Bertolaso i N. Di Stefano (Eds.), *The Hand, Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics*, 38, Chalm: Springer, 2017, p. 127-145.

22. Vg. Saulius Geniusas, «Más allá del naturalismo y del constructivismo social: la función de la fenomenología en la investigación sobre el dolor», *Revista Filosófica de Coimbra*, vol. 29, n. 57, 2020, p. 179-200.



figurada a partir de la matèria dels nostres cossos, sorgeix en resposta a les necessitats i desitjos corporals, de manera que, com diu Thomas Csordas des de la perspectiva antropològica, l'experiència de la corporalitat constitueix la «condició de possibilitat existencial del jo i la cultura»;<sup>23</sup> per altra banda, la cultura acaba determinant i perfilant concretament un ventall de possibilitats que era només suggerit o inspirat en l'esbós de l'existència personal i cultural que estableix el cos. Societats senceres poden diferir entre si en la manera d'apropiar-se el cos. Hi ha, doncs, un cert grau de determinació i un cert grau d'indeterminació: ni un determinisme tancat ni una plasticitat absoluta. És per aquest motiu que la reflexió teòrica sobre l'experiència de la corporalitat constitueix el «punt de partença per repensar la natura de la cultura i la nostra situació existencial com a éssers culturals».<sup>24</sup>

La consideració de les invariants biològiques i existencials, per una banda, i dels vectors fenomenològics, pràctics i interpretatius, per l'altra, permet d'articular tant la realitat física o la materialitat del cos, la seva densitat biològica, sense necessitat de caure en un naturalisme biològic de tipus determinista, com la seva significació cultural, la seva dimensió simbòlica, sense arribar a l'extrem del construccionisme social, que redueix el cos a discurs o constructe.<sup>25</sup> D'aquesta manera, en la comprensió teòrica de la corporalitat, no es deixen de banda ni la materialitat del cos, que implica un cert grau de condicionament o predeterminació, ni la seva obertura a una hermenèutica cultural, que l'enriqueix sempre amb noves i imprevisibles significacions.

#### 4/ Altres prolongacions

Una anatomia fenomenològica del cos viscut no pot deixar de banda els profunds canvis i transformacions que afecten el cos –i l'experiència que en tenim en primera persona– durant el curs de l'existència i en les diverses situacions o estats que haurà de travessar. Així, la idea d'una anatomia fenomenològica no s'ha de concebre com quelcom d'estàtic, sinó immers en el corrent de la vida i de les seves múltiples transformacions. En conseqüència, una anatomia fenomenològica no pot ser pensada com a quelcom fixat en el temps o fins i tot confinat als límits físics de la carn. Més aviat s'ha de considerar el cos com un procés obert, que duu a terme un desenvolupament històric (entre el naixement i la mort, en les diferents eta-

23. Thomas J. Csordas, «Introduction: the body as representation and being-in-the-world», a Id. (Ed.), *Embodiment and experience: the existential ground of culture and self*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 12.

24. Csordas, «Introduction: the body as representation and being-in-the-world», *op. cit.*, p. 6.

25. Per a la discussió de la reducció del cos a discurs, vegeu: Terence Turner, «Bodies and anti-bodies: flesh and fetish in contemporary social theory», a Thomas Csordas (Ed.), *Embodiment and experience*, *op. cit.*, p. 27-47.

pes de la vida) i que pateix transformacions cícliques. Per una banda, les edats de la vida o grans etapes biogràfiques cronològicament diferenciades, des de l'etapa prenatal fins a l'ancianitat, impliquen formes d'experimentar i de relacionar-se amb el propi cos extraordinàriament diverses i, en ocasions, quasi divergents.<sup>26</sup> També cal tenir en compte els diversos estats a través dels quals el cos pot transcórrer o pot trobar-se: vigília, son, salut, malaltia, discapacitat,<sup>27</sup> etc. Per altra banda, el cos es modifica a través de l'adquisició d'hàbits, en una progressiva ampliació del «jo puc» corporal o per una progressiva pèrdua dels hàbits i de les destreses adquirides a causa de diferents circumstàncies. Finalment, entre les transformacions corporals que podem experimentar hi ha les que impliquen algun tipus de mediació tecnològica, ja sigui per suplir una funció o capacitat impedita o danyada (és el cas de les pròtesis) o bé, en el cas dels atuells, instruments o màquines que estenen les nostres capacitats corporals i que, pel seu ús continuat, poden arribar a implicar modificacions en el nostre «esquema corporal».<sup>28</sup>

Sens dubte, l'abast o els límits de tals extensions, la qüestió de saber si una corporalitat estesa, ampliada o radicalment transformada segueix essent humana, o bé mereix els qualificatius de posthumana o transhumana, projecta les reflexions d'una anatomia del cos viscut cap a debats de gran actualitat al voltant del suposat «millorament» (*enhancement*) de la condició humana i la possible obsolescència del cos humà tal com l'hem conegut fins ara.

26. Per a una interessant exposició de la modificació que té lloc en l'ús dels peus, per exemple, i en la forma de caminar humana, considerada des d'una perspectiva diacrònica, vegeu: Carles Escalona, «De pie sobre la tierra: nuestro cuerpo de seres andantes», a Xavier Escribano (Ed.), *De pie sobre la tierra: caminar, correr, danzar. Ensayos filosóficos e interdisciplinarios de Antropología de la corporalidad*, Madrid: Síntesis, 2019, p. 47-74.
27. Per a una ben documentada exposició de les modificacions en l'experiència del cos que implica l'amputació en les extremitats inferiors i les dificultats en l'adaptació a una pròtesi, vegeu: Rebeca Gómez Ibáñez, «Mi nuevo cuerpo: convivir con una amputación», a *Ibidem*, p. 75-96.
28. Vg. Helena de Preester i Manos Tsakiris, «Body-extension versus body-incorporation: Is there a need for a body-model?», *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, vol. 8, 3, 2009, p. 307-319. DOI: 10.1007/s11097-009-9121-y.